

XVIII. YÜZYILDA BATUM SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK MESELESİ VE ASAYİŞ*

*Sibel ORHANKAZI***

ÖZ

XVI. yüzyılda yapılan Kafkasya ve Gürcistan seferleri sonucunda Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girmiş olan Batum, XVIII. yüzyılda Rusya ve İran arasındaki mücadele sahalarından biri olmuştur. Rusya'nın, Karadeniz kıyılarında Osmanlı Devleti'ne ait Faş, Anapa ve Kemhal gibi önemli kaleleri ele geçirmesinden sonra Batum ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti için Rusya ile mücadelede bir set işlevi gören Batum Sancağı liman, kale ve her daim yenilenen ulaşım ağıyla askeri ve siyasi bakımdan dönemin önemli sınır şehirlerinden biri olmuştur.

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda Karadeniz limanlarından Kafkasya'ya taşınan her türlü zahire ve mühimmatı sahip olduğu Batum sancağı yolu ile aktarmaktaydı. Ancak bölgenin İstanbul'a uzaklığı bu anlamda bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmekteydi. Nitekim fethedildiği ilk dönemlerden itibaren tam hâkimiyet sağlanamamış olan Batum'da bir otorite boşluğu ve devlet görevlilerinin ihmalleri söz konusuydu. Karadeniz iskelelerinden Kafkasya'ya zahire taşıyan gemilerin güzergâhı olan bölgede eşkıya unsurunun varlığı bu nakliyyeye büyük engel teşkil etmekteydi. Osmanlı Devleti, bu engeli ortadan kaldırmak amacıyla XVIII. yüzyıl boyunca lojistik ikmal merkezi ve askeri tahkimat bölgesi olan Batum dâhilinde nüfuzlu ailelere kimi zaman idari anlamda bir takım ayrıcalıklar vermek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra bölgede eşkıya ile mücadelede Karadeniz kıyısında donanma bulundurmuş, iç kesimlerde ise yolların güvenliğini sağlayıcı önlemler almıştır. Devlet, organize bir şekilde yapılan eşkıyalık faaliyetlerine karşı nizamı oluşturmaya çalışırken bölge halkından da destek almıştır. Huzursuzluğa sebep olan küçük gruplara ise mali cezalarla engel olunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Karadeniz, Batum, Eşkıyalık, Asayiş.

THE ISSUE OF BRIGANDAGE AND PUBLIC ORDER IN THE SANJAK OF BATUMI DURING THE 18TH CENTURY

* *Gönderim Tarihi:12.07.2019. Kabul Tarihi:01.05.2020.* Bu çalışma, 2-5 Mayıs 2019'da Gürcistan/Batum'da *International Black Sea Coastline Countries Symposium*'unda bildiri olarak sunulan metnin geliştirilmiş halidir.

** *Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen-edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, KARS.*
sibelorhankazi@gmail.com, ORCID: 0000 0003 3327 7949

ABSTRACT

Batumi emerged as a significant town in the 16th century. The city was under the domination of the Ottoman Empire after the campaigns to Caucasus and Georgia. It became one of the ports of contention between Russia and Persia during the 18th century. Batumi came to the forefront and became a target after Russia captured some crucial strongholds of the Ottoman Empire on the shores of the Black Sea like Poti, Anapa and Kemhal. Serving as a barrier for the Ottoman Empire in its struggle with Russia, the Batumi Sanjak was one of the critical border cities of the time in military and political terms with its port, fortress, and its continually renewed transportation network. In the 18th century, the Ottoman Empire used to transport all kinds of cereals and ammunition from Black Sea ports to the Caucasus through the Batumi Sanjak. However, the region's distance from Istanbul was resulting in some difficulties as well. As a matter of fact, there was an authority gap and incidents of negligence by state officials in Batumi, where complete domination could not be established since its conquest. In this region, which was on the route of the ships that carried cereals from Black Sea ports to the Caucasus, the presence of brigands was a significant hindrance for this transportation. To eliminate this obstruction, The Ottoman Empire occasionally had to make certain administrative concessions to the influential families of Batumi, which was a logistic supply centre and a place of military fortification during the 18th century. For fighting the brigands in the region, it also kept a fleet on the Black Sea shore and took some precautions for ensuring the safety of roads throughout the internal regions. In its efforts for maintaining order against organised brigandage activities, the Ottoman Empire also received support from the local community. Smaller groups causing disturbance were eventually stopped with a pecuniary pen.

Keywords: Ottoman Empire, Black Sea, Batumi, Brigandage, Public Order.

Giriş

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ile İran ve Rusya arasında siyasi ve askeri münasebetler devam ederken merkeze olan uzaklık sebebiyle oluşan idari belirsizlik, Karadeniz ve Kafkasya'yı karmaşık hale getirmiştir. Bu karmaşıklık içerisinde eşkıyalık faaliyetleri, Osmanlı Devleti'ni bölgede uğraştıran önemli bir hadise haline gelmiştir. Arşiv kayıtlarından ve bölge idarecilerine gönderilen hükümlerden anlaşıldığı üzere devlet organize bir şekilde hareket etmiş; siyasi, iktisadi ve sosyal koşullara göre önlem almaya çalışmıştır.

Devlet ve toplum düzenini önemli ölçüde bozan eşkıyalık, yörenin sosyo-ekonomik ve idari özelliklerine göre değişmekle birlikte¹ çoğu kez üç-beş kişiden oluşup, genellikle yol kesip adam soyan kimselerden meydana gelmekteydi. Osmanlı Devleti'nde eşkıyaların en yaygın faaliyetleri, halk ile birlikte zaman zaman kendilerine katılmış olanları da öldürüp bunların silah, at ve paralarına el koymaktı. Kara eşkıyası içinde fırkate adı verilen kürekli hafif

¹ Mehmet Yavuz Erler, "Trabzon Vilayeti'nde Kanun Kaçakları (1856-1869)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S: 30, C:19, 1997, s. 69.

savaş gemileri edinip denize açılarak başka gemileri vuran, içindekileri Müslim-gayr-i müslim ayırmaksızın katledip mallarını yağmalayan korsanlar da eşkıya taifesindendi. Korsanlar denizde olduğu gibi karada da soygun ve kaçırma olayları tertip etmekteydi².

Sosyo-ekonomik faktörlerin yanı sıra bölgenin merkeze olan uzaklığı ve merkezin taşra ile bağlantısının zayıflığı, Osmanlı Devleti'nde Doğu Karadeniz sahili boyunca gerçekleşen eşkıyalık ve korsanlık faaliyetlerinin ana kaynağını oluşturmaktaydı. İstanbul ve Azak'ın fethedilmesinden sonra Venedik ve Ceneviz gemilerinin Karadeniz ile olan bağlantılarının kesilmesi üzerine ticari faaliyetleri baltalanan özellikle Abaza ve Dadyan ahalisi Karadeniz sahilinde korsanlık yapmaya başladı. Mavna şeklinde ve yirmi beş arşın yüksekliğindeki "haçapa" adı verilen kayıklarıyla rast geldikleri küçük gemileri tutup içerisindeki esir ve malları yağmalayan yerliler daha sonra ellerindeki gemileri yakmayı alışkanlık haline getirdiler³.

Doğu-Batı istikametinde uzanan ve Batum'u da kapsayan Doğu Karadeniz bölgesinin doğal yolları, tarih boyunca transit ticaretinin ve askeri seferlerin güzergâhı olduğu için eşkıyalık ve korsanlık faaliyetlerine her zaman açıktı. Bu coğrafyada hâkimiyet kurmuş her devlet bu yolları ticari ve siyasi kaygılarla sürekli kontrol etmeye ve geliştirmeye çalıştı. Trabzon-Erzurum güzergâhı Anadolu'daki sol kolu Karadeniz'deki Trabzon limanına ulaştıran bağlantı yolu olmakla birlikte Karadeniz sahilindeki limanların da yer aldığı önemli bir ağıd⁴. XVIII. yüzyılda Karadeniz'de Trabzon, Sinop, Amasra, Varna⁵ ve Batum gibi korunaklı limanlar gerek ticari gerek askeri amaçlı gemiler için önemli bir ulaşım ağı sağlamaktaydı. Bunlardan Karadeniz'de meşhur iskele adı verilen ve eski ismi Bathys-limen olan Batum Limanı⁶, 1578'de Gürcistan ile Şirvan'ın zaptı ve sonraki tarihlerde Osmanlı ordusunun iâşe ve ikmalinde Silistre, Varna, Samsun ve İsakçı zahire gemilerinin geçiş noktasıydı⁷. Özellikle XVI. yüzyılın sonlarında Üsküdar'dan Anadolu'nun Karadeniz kıyılarını takiben Faş'a kadar olan güzergâhta⁸ ve XVIII. yüzyılda Doğu Karadeniz'in ve Doğu Anadolu'da denizle bağlantısı olmayan iç kesimlere ticari ve askeri nakliyatlar

² Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, TTK, Ankara 2018, s. 86-87.

³ Mahir Aydın, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986, s.68-69.

⁴ Ertaş, M. Yaşar, "Osmanlı Devleti'nde Trabzon-Erzurum Güzergâhına Alternatif Yol Oluşturma Teşebbüsü (1744-1746)", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, 3-5 Mayıs 2001*, Haz. Mithat Kerim Arslan-Hikmet Öksüz, C: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2002, s. 161.

⁵ Kütükoğlu, a.g.e., s. 392, 394.

⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C: 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 583.

⁷ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993, s. 32-34.

⁸ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme, (Menziller)*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 148.

için kullanılan Batum, önemli bölgelerden birini teşkil etti⁹. Bu ağı oluşturan alanlar ve bu bölgeye uğrayan her türlü zahire kayığı eşkıyanın hedefindeydi. Diğer taraftan Batum ve civarındaki reaya, bölgeye tayin edilen devlet görevlilerinin ve eşkıyanın zulm ve baskısı altındaydı. İran ve Rusya ile mücadelenin yoğun olduğu ve Rusya'nın neredeyse tamamıyla yayılmaya çalıştığı XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırlarla yeterince ilgilenememiş olsa da¹⁰ eşkıyalığa karşı önlem almaya çalışmış, tımar ve zeamet sahiplerine bölgedeki reayanın huzuru ve asayişle ilgili pek çok uygulamaya başvurmuştur¹¹.

1. Batum'da Eşkıyalık Faaliyetleri ve Asayiş Olayları

XVIII. yüzyılda Rusya ve İran tehdidi altındaki Osmanlı Devleti bu yüzyılda ayrıca bu devletlerle askeri mücadelesini zorlaştıran Batum ve çevresindeki ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Çünkü bölge bu dönemde yerel otoritelerle birlikte eşkıya unsurunun kol gezdiği bir saha halindeydi. Bölgede yaşayan kabilelerden Gürcü, Laz, Lezgi ve diğer kabilelerin husumetleri ile eşkıyalık faaliyetleri siyasi ve askeri ortamın da etkisiyle artarak devam etmekteydi. Bununla beraber Karadeniz sahili ile Kafkasya'da oldukça nüfuzlu olan ve devletin önemli kademelerinde yer alan Çerkes ile Abazalar arasındaki mücadeleler de yaygındı. Sohum Beyi Keleş Ahmed Bey ve Abaza beylerinden Mürted Ali Bey arasında 1781'de vuku bulan çekişme uzun süreli olup sonrasında da devam eden hadiselerden biridir. Mücadele Çerkes taifesinin altı kıta kayığa asker yükleyip Mürted Ali Bey üzerine saldırımları ile başlamıştır. Abaza Beyi bunun üzerine kethüdası Canbolad ile haberleşip Çerkes taifesiyle mücadele ettikten sonra 110 Çerkes neferini öldürmüş, 62 neferini esir etmiştir. Keleş Bey bu neferlerden 36'sını satın alıp firar eden 3 neferle birlikte kendi bölgelerine göndermiştir. Çerkes beyleri Keleş Ahmed Bey ile istişare ederek asker tedarikine başlamıştır. Abaza Ali Bey de mücadele için asker toplamıştır. Daha önce beylerbeyliği ve Faş muhafızlığına tayin olunan Bicanoğlu Ali Paşa, Batum tarafına gidip Batum mutasarrıfı Abaza Mehmed Paşa ve Laz taifesi ile birleşip müdafaa hareketinde bulunmuştur. Ali Paşa Batum etrafından asker tedarikine başlamıştır. Keleş Ahmed Bey'in Abaza ve Çerkes beyleri arasında nüfuz ve saygınlığından dolayı mücadelenin engellenmesi konusunda tedbir alınmış ve Faş muhafızı Abaza Mehmed Paşa'nın bu mücadeleyi önleyeceği konusunda ise ihtimam göstermesi istenmiştir. Devlet, bu konuda herhangi bir taraf tutmamış ve husumetin önlenmesine gayret etmiştir¹².

Osmanlı Devleti'nde köylü ya da elit denilebilecek kitlelerin çıkardığı herhangi bir büyük isyan ile karşılaşmamıştır. Merkezi yönetimler, kimi zaman devlete yönelik başlıca tehdit sayılan eşkıyayı kendi güçlerini pekiştirmekte kullanabilmekteydi. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, iç güçleri kendi lehine

⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA)*, C. BLD. 61. 3002. 1.

¹⁰ *BOA*. HAT.139.5737.1.

¹¹ *BOA*. A.(DVNSMHM.d. NO: 60/112.

¹² *BOA*. HAT. 28. 1336. B.1).

olacak şekilde yönlendirerek Batı Avrupa’da, sık sık görülen yıkıcı mücadelelerden kaçınmayı büyük ölçüde başarmıştır. Devlet, eşkıya ile pazarlık yapıp hem devletin konumunu hem de toplum üzerindeki hâkimiyetini sağlamıştır. Bu noktada eşkıya ile yapılan anlaşmada devletin yararına bir politika uygulanması amaçlanmıştır. Bununla beraber Osmanlı Devleti, aynı anda hem iç hem de dış savaflara maruz kalmak istemese de XVII. ve XVIII. yüzyıllarda sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlere bağlı olarak eşkıya ve eşkıya faaliyetleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle Safevilere karşı yürütülen pek çok savaşta, Kafkaslardan Azerbaycan’a kadar uzanan bölge üzerine odaklanan devlet, buradaki eşkıya kabileleriyle de karşı karşıya kalmıştır¹³. Bu kabilelerden Abaza ve Çerkes kabileleri eşkıyaları bölgede Müslüman zahire kayıklarına saldırıp güvenliği büyük ölçüde tehdit etmiştir. Eşkıya, en çok Trabzon ve civarındaki iskelelerden gelip giden zahire kayıklarını basıp yağmalamıştır. Bunun için 1712’de Batum Sancağındaki yeniçeri ve zabıtların mahzarları söz konusudur¹⁴.

Doğu Karadeniz’de Çerkes ve Abhaza kabilelerinin yağma ve taşkınlıklarıyla birlikte¹⁵ XVIII. yüzyılın başında özellikle 1712-1714 yılları arasında Batum, Anakara ve Gönve etrafında Gürcü, Megril, Lezgilerin yayılımı da dikkat çekmektedir¹⁶. Gürcistan’da hanların ve otoritelerin değiştiği dönemlerde fırsattan istifade edilerek eşkıyalık daha da belirginleşmiştir. Bölgede eşkıyalık, gasp ve yağma gibi yasadışı yollarla köle kaynağına ulaşılmaktaydı¹⁷. Abaza ve Megrel kabilelerinin hanlığa saldırdığı ve reayanın mal ve erzakına el koyup çocuklarını esir almaya teşebbüs ettiği esnada Batum ve Gönve sancakları idarecileri harekete geçmiştir¹⁸.

Batum ve civarı ile birlikte Batum’a bağlantısı olan Doğu Karadeniz sahilinde de eşkıyalık karşılaşılan önemli bir sorundu. Trabzon beylerbeyi, Rize kadısı ve Samsun Kalesi dizdarına gönderilen hükümlerden anlaşıldığı üzere Rize sakinlerinden Osman, Ahmet ve Abdürrahim adlı kimselerin etrafında 30-40 neferlik bir eşkıya grubu reayaya zorluk çıkarıyordu. Eşkıyanın bu denli rahat olması ve reayaya baskı uygulamasının sebeplerinden biri yine bölgede idari boşluk ve asayiş problemiydi. Kayıtlara göre Kars beylerbeyi Murtaza Paşa, mutasarrıf olduğu Batum sancağının Trabzon’a dört konak mesafede olan Hemşin kazasındaki malikâne tahsili ile uğraşırken eşkıyanın yağmasına uğramıştır. 1761 senesinde de Acara-i Sufla Sancağı’na musallat olan eşkıya üzerine kapu kethüdaları tayin edilmiş ancak eşkıya ve zorbalarla baş edilememiştir. Üstelik bu görevliler eşkıyanın zulmüne maruz kalmışlardır.

¹³ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 2, 198-208.

¹⁴ BOA. AE. III. Ahmed. 2828.

¹⁵ Jean Chardin, *Chardin Seyehatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Ayşe Meral, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 105,109.

¹⁶ BOA. İE. BH.1364; BOA. MŞH. SSC. d. 8569. 70.

¹⁷ BOA. A. (DVNSAHK.TZ.d.2.50.

¹⁸ BOA. HAT. 1427. 58434.1.14.

Neticede eşkıyaya nizam verilse de bunların bazıları Acara’i Sufla’dan Batum’a geçerek faaliyetlerine devam etmişlerdir¹⁹.

2. Asayiş’in Temini ve Eşkıyalık Faaliyetlerinde Alınan Tedbirler

Çağdaş diğer devletler gibi Osmanlı Devleti’nin de en büyük sıkıntılarından biri yüzlerce kilometre uzaklıktaki sınırları kontrol edebilmektir. Merkeze uzak olan bölgelerin kontrolü için Osmanlı Devleti bazı taktikler geliştirmiştir. Gürcistan ve çevresinin eşkıyadan arınması ve şekavetlerin önlenmesi için her dönem farklı tedbirlere başvurmuştur. Gürcistan’la Şirvan’a erzak ve mühimmat sevk etmek, Abazalar ve Megrellerin korsanlık yapmalarına engel olmak için Rion nehrinin, kalenin önünde göl haline gelerek iyi bir liman teşkil ettiği ve Karadeniz’e döküldüğü Faş’ta 1579’da “Faş Kaptanlığı” kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nin 1683’ten itibaren Almanya İmparatorluğu, Venedik, Polonya ve Rusya ile savaş halinde olmasından yararlanan Abaza eşkıyaları Osmanlı tüccarına ve ticaret gemilerine saldırıp mallarını gasp etmekteydi²⁰. 1699’da Kabdan-ı Derya Mezomorta Hüseyin Paşa’ya Megreller, Abazalar ve Lazların korsanlık ve eşkıyalık yapmalarını engellenmesi emri verilmiştir. Gürcistan kıyılarının güvenliğini temin maksadıyla Rize Gönve Azak, Taman ve Kerç tersanelerinde ikişer fırkate inşa edilmesi emredilmiştir. Ayrıca bölgede bir kaleler zinciri tesis edilmiş, 1703-1704’te Batum ve Anakara kaleleri, 1708-1709’da Bağdatçık kalesi tamir edilmiştir. Batum halkı kalenin tamirindeki hizmetlere karşılık avarız-ı divaniye vergilerinden muaf tutulmuştur²¹.

XVIII. yüzyılın başında 1707 yılında Batum ve civarında özellikle Abaza ve Gürcü şekaveti tüccar gemilerine de büyük darbe vurmuştur. Abaza ve Gürcü eşkıyası kendi memleketlerinden olan iskelelere tüccar gemilerinin ulaşmasını engellemiş, İstanbul’dan Trabzon’a gelen şaykaların Batum’dan öteye gidemesine neden olmuştur. Bu duruma önlem olarak Batum iskelesinden eşkıyanın olduğu yerlere gemi sahiplerinin gitmemesi, Batum muhafızlarının baskı uygulaması ve bu şekilde eşkıyaya fırsat verilmemesi gibi önlemler alınmıştır²². Abaza eşkıyasının bulunduğu bölgelere tuz ve diğer zahirelerin taşınmasının ve Batum ile civarından bu taraflara bir geminin ve bir kişinin dahi gitmesinin yasaklanması alınan diğer önlemlerdir. Bu yasaklara uymayıp Abaza eşkıyasının bulunduğu yerlere gemi ve herhangi bir vasıtanın gitmesi halinde ceza verileceğine dair emirler gönderilmiştir. Ayrıca iskele eminleri, geçişe izin vermemeleri konusunda uyarılmıştır²³. Bu tedbirlere rağmen Gürcü ve Abaza eşkıyasının Batum, Anakara ve Gönve’de bulunan kaleleri muhasara edebilecek cesarete olmaları bunların oldukça nüfuzlu olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte

¹⁹ BOA. HAT. 7.226.1.

²⁰ M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 63-79.

²¹ M. Sadık Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya (1454-1829)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 129, 130, 131.

²² BOA. MŞH. ŞSC. d. 8563.86.

²³ BOA. MŞH. ŞSC. d. 8577.94/95.

Anakara Batum ve Gönnye'yi eşkıyalardan korumak amacıyla 1712'de tersane-i amireden ikişer yük akçeden her sene 8 yük akçe salıyane ile dört kapudan tayin edilmiş, ancak bu görevler yerine getirilmemiştir. Bu yüzden tersane-i amire tarafından verilen işkampavyeler geri alınmıştır. Buna karşılık 1714 senesi salıyanesi için tekrar 8 yük akçe verilmiştir. Alınan önlemler her ne olursa olsun Abaza eşkıyasının Gönnye ve Batum'a saldırıları ile Anakara kalesinin zaptları önlenememiştir. Abaza eşkıyasının Anakara'yı muhasara etmesinden sonra kale içinde olanlar yiyeceksiz kalmıştır. Eşkıyanın saldırıları ve bu gibi faaliyetleri ise dönemin şartları göz önünde bulundurulursa ancak kale içinden kimselerin firar edip Trabzon'a haber vermesiyle öğrenilebilmiştir. Eşkıyanın bu faaliyetleri ve bu kıyıların korunması gerekliliği her defasında vurgulanıp dönemin Trabzon Valisi Vezir Abdullah Paşa'nın ilamıyla sahillerin güvenliği için işkampavyeye ve kapudan tayini ile tersaneden kalkan, mühimmat ve 800 akçe havalesi istenmiştir²⁴.

Devlet, Kasımpaşa'dan başlayarak Trabzon civarı iskelelerine giden zahire kayıklarının eşkıya kabilelerden korunması için ayrıca tedbir almıştır²⁵. 1712'de Trabzon ve çevresindeki iskelelerden zahire taşıyan kayıkların korunması ve Anakara ile Batum muhafazası için Batum Sancağı muhafızı, yeniçeri, kal'a kulu ve zabıtlarından destek alınarak 12'şer oturak ve dört parçalık fırkate ile neferatlarıyla kapudanlar tayin edilmiştir. İlâveten bunlardan sonra 4 adet işkampavye ile 30'ar nefer levand ve 4 kapudan tayini yapılmıştır. Bu kapudanların görevlerine riayet etmemeleri devleti meşgul eden ayrı bir meseleydi²⁶. Bununla beraber Batum ve civarında organize bir şekilde yapılan eşkıyalığa karşı nizam ve uygulamaya dair bölge kadı ve vezirlerine pek çok hüküm gönderilmiştir. Bunlardan Çıldır Valisi Vezir Numan Paşa'ya ve Batum kadısına gönderilen 1769 tarihli bir hükümde eşkıyayı temizlemek ve bölgeye nizam verilmek amacıyla bir takım tedbirlerin alındığı ve Batum'daki köylerden dahi öşür toplanıldığı görülür. Bu öşürler Batum'daki Ahmed, Mahmud, Mustafa ve Deli Balta adındaki şakilerin faaliyetlerine karşı alınmıştır. Batum'da Ahmed, Mahmud, Mustafa ve Acara eşkıyasından Deli Balta denilen şakilerin faaliyetlerini önlemek ve bu amaçla alınan tedbirlerin masrafları için gerçekleştirilmiştir. Bu maksatla Batum'un köylerinden Orta Batum, Çaköy, Çaköy'ün Merd mahallesinden toplam 15.500 kuruş öşür toplanmıştır²⁷. Bu durum çevredeki eşkıyalık hareketlerine katılmayan, devletin yanında taraf tutan, asker olan bölge nüfusunu oluşturan diğer Gürcü, Lezgi ve Çerkes halkını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Ayrıca kabilelerin siyasi ortamda birbirleriyle olan mücadeleleri de oldukça yıpratıcı olmuştur. Tiflis Hanı Solomon'un maiyetindeki 300 kadar Lezgi

²⁴ BOA. İE. BH.15.1364.1.

²⁵ BOA. İE. BH.1364; BOA. MŞH. ŞSC. d. 8569. 70.

²⁶ BOA. AE. III. Ahmed. 2828.

²⁷ BOA. C. DH. 16954.

ve Gürcü taifesinin mücadelelerde uğradıkları zarar buna örnek teşkil etmektedir²⁸.

Yerel halktan sefer zamanlarında asker temin etmeyi ve bölge kabilelerinden istifade etmeyi de değerlendiren devlet, Batum'da ordu bünyesinde ihtiyaç arttığında başka uygulamalara başvurmuştur. Lazistan sancağından 1.000 ve Tunus'tan bir asker taburunun temin edilmesi, düşmana karşı yeterli olmadığı anlaşıncı Abaza ve Çerkez ümerası ile görüşülüp Lazistan Sancağından Abaza ve Çerkes neferatının orduyu hümayuna dâhil olmalarının istenmesi bu uygulamaların başında gelir. Gürcüler bu uygulamaya kimi zaman iştirak etmiş, kimi zaman çeşitli rütbe ve maaş karşılığında Rusya'nın yanında yer almıştır. Rusya'dan gördükleri itibara karşı Osmanlı Devleti de Gürcülere bir takım vaatlerde bulunmuştur. Örneğin 1853'te bölgede nüfuzlu Olan Abaza ümerasından Moganka suhtesine mirimiranlık rütbesi ile 2.000 kuruş maaş tahsis edileceği, gerektiğinde yararlı olan diğer Abaza ve Çerkes ümerasına aynı şekilde askeriye rütbe ve maaş verileceğini vaat edilmiştir. Ayrıca şartlara riayet edip rütbe alıncaya kadar hizmet eden askerlere de maaş tahsis edileceği ifade edilmiştir²⁹.

Bölgede asayişin sağlamak ve eşkıyalık faaliyetlerini önlemek amacıyla Osmanlı Devleti'ne tabi Gürcistan sahillerinde Karadeniz donanmasından bir filo her yaz denetimi sürdürmüştür. Fakat alınan tedbirlere rağmen bu sahillerdeki eşkıyalık ve korsanlık faaliyetlerinin önüne tam olarak geçilememiştir. 1778 yılında Gazi Hasan Paşa ile Canikli Ali Paşa'nın Soğucak'a vardıklarında saldırıya uğramış, Anapa ve Soğucak muhafızı olan Ferah Ali Paşa gaspçılara hediyeler ve tercümanlar göndererek meselenin çözülmesine çalışmıştır³⁰.

1783-84 yıllarına gelindiğinde Batum, Acara-i Ulya, Acara-i Sufila, Ahışa, Ahılkelek, Macahel ve Faş civarındaki kalelerin eşkıyadan korunması için Batum'dan 400 nefer ve Batum civarından 1.100 nefer olmak üzere toplam 1.500 nefer yamakan Faş ve çevresinin muhafazası için tayin edilmiştir. Ahışa ve Ahılkelek civarındaki kalelerin tamiri için tahmini 75 kuruş meblağ belirlenmiştir. Bunların hayata geçirilmesi iklim şartları yüzünden gecikebiliyordu. Yani bölgede bir yerlere yardım götürülecekse veya mühimmat, top, bina, tabya ve kale tamirleri için kereste malzemesi taşınacaksa mevsimsel olarak uygun koşullar bekleniyordu. Bu durum ise bölgenin asayişini geciktiriyordu³¹.

Alınan bütün tedbirlere rağmen XVIII. yüzyılın sonlarında daha kalabalık bir eşkıya grubu görmek mümkündür. 1799'da 2000'i aşan bir eşkıya grubu Batum ve Çaköy civarındaki kaleleri muhasara etmiş, bunları durdurmak için bir kısmı Atina kazasından olmak üzere 3-4 bin kadar asker tertip edilmiştir. Ayrıca Batum, Çaköy ve Gönye kazalarının her birinden 10 bin kuruş orduya tahsil edilmiştir. Verilen mücadele ile eşkıya grubunun bir kısmı Sohum'a firar etmiş,

²⁸ BOA. HAT. 175. 7586. 1.

²⁹ BOA. A. AMD. 51. 81. 1.

³⁰ Aydın, "Faş Kalesi", s. 69.

³¹ BOA. HAT. 25. 1251. J. 1.

bir kısmı farklı bölgelere dağılmış, bir kısmı da elebaşları ile birlikte yakalanmıştır. Batum'da nizam sağlandıktan sonra Faş, Atina ve Rize'ye de asker tayin edilerek önlem alınmıştır. Devletin aldığı bu önlemler ve bölgedeki eşkıyalık faaliyeti son altmış yılın en büyük hareketi olarak görülmektedir.³² Diğer taraftan eşkıyalığın giderek daha farklı bir boyuta ulaştığını görmek mümkündür. Sancak beylerinin evine misafir olarak gelenler dahi şakilerin faaliyetlerine maruz kalabilmiştir. Faş muhafızı Vezir Halil Paşa'nın Trabzon valisi Hacı Ali Paşa'ya gönderdiği bir hükümde Batum Sancağı Beyi Mehmed'in hanesine misafir olacak bir ailenin Bicanoğlu Ali Paşa, oğlu ve 20 kadar adamı tarafından katledilmiş ve para ile eşyalarına el konulduğu belirtilmiştir. Bu durumda alınan önlemlerin her zaman sonuç vermediği söylenemez³³.

3. Yerel Güçler ve Sınır Asayışı Meselesi

Osmanlı Devleti, merkezden aldığı önlemler dışında eşkıyalık faaliyetlerini önlemek ve kargaşaya sebebiyet verecek olan nüfuzlu idarecileri durdurmak için çeşitli tevcihatlarla bulunmuştur. Eşkıya taifeleri ile mücadele, asayişin sağlanması ve devlete sadakat koşuluyla Batum Sancağı yurtluk ve ocaklık olarak tasarruf edilmiştir³⁴. Batum'un asayışıyla ilgili olarak Trabzon valisine gönderilen hükümlerde bölgedeki eşkıyanın daha baskın olmasından kaynaklı olsa gerek memur tayininde tereddüt edildiği görülmektedir. Arşiv kayıtlarında yer alan bazı tevcihatlarda şahısların görevlerine riayet etmedikleri ve hatta görev yerine gitmedikleri görülür. Hükümlerde Batum'un asayiş ve emniyeti hakkında çaba sarf edileceği ancak bölgeye bir memur tayinatının mümkün olmayacağı ifade edilmektedir³⁵. Ancak Batum'dan çevre yerlere taşınacak olan zahire, mühimmat ve istihkâmın sağlanması için gerekli olan her türlü malzeme ya da lojistik materyal için önce yolların güvenliğinin sağlanması ile yolların tamir işlemlerinin yapılması, sonrasında buralara işinin ehli kimselerin tayin edilmesi gerekiyordu³⁶.

Uzun süren savaşlar, buna bağlı olarak bozulan mali durum, sadece Karadeniz ve Kafkasya'da değil Anadolu'nun genelinde emniyeti bozmuş ve özellikle XVII. yüzyıldan sonra imparatorluk eşkıya faaliyetlerine açık hale gelmiştir. Buna göre de devlet bazı tedbirler almakta bazı mahalli güçlerden faydalanma yoluna gitmiştir. Bu arada "*ehl-i örf*" denilen taşradaki devlet görevlileri de zaman zaman eşkıyalığa teşebbüs etmekteydi. Ehl-i örfün asıl görevi eşkıya ve haraminin hakkından gelmek olduğu halde bunların halkı ezdiğini gören gerçek eşkıya, zulmünü daha da arttırmıştır. Ehl-i örf ile eşkıya arasında kalan köylü de daha tehlikeli olan eşkıyaya tarafına yönelmiştir.

³² BOA. HAT. 81.3371.1.

³³ BOA. C. DH. 15701.

³⁴ Mehmet İnbaşı, "Trabzon/Batum Eyâleti Valileri (1755-1795)", *A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 31, Erzurum 2006, s. 176.

³⁵ BOA. A. MKT. MHM. 95.70. 1.

³⁶ BOA. C. DH. 4380.

Böylece pek çok eşkıya, taşrada köy ağaları, şehirlerde zabıt ve idarecilerle işbirliği içine girmiştir. Halk eşkıyaya para, yiyecek ve barınak vermek zorunda kalmıştır. Bu durumda eşkıyaya yardım ve yataklık eden halk “nezir akçesi” denen toplu para cezasına bağlanmıştır³⁷. Artan eşkıyalık faaliyetleri ve eşkıya nüfusu bölgenin asayiş için çeşitli görevlendirmeleri zorunlu kılmıştır. 1707 yılında Gönve ve Trabzon ile yakın bölgelerde cereyan eden şakavetlere son vermek için Canik Sancağı’nda ocak tarafından eşkıyayı kontrol etmek için beşinci bölükten Ali Çavuş ve Trabzon beylerbeyi olan Abdurrahman Bey zuema, tımar sahipleri ve yeniçeri serdarı neferatıyla görevlendirilmiştir. Şakavetle bilinen eşkıyanın kendi bölgelerinde çıkardıkları huzursuzluklar ve kaza ahalilerinin itaatsizlikleri durumunda bunların 88 kise akçe nezir toplanması emredilmiştir³⁸.

Vergi toplama, tarımsal üretimi devam ettirme ve güvenliği sağlama konusunda taşrada kamu hizmetlerini yürüten bir sistem olan tımar sisteminin XVI. yüzyıla doğru fonksiyonunu kaybetmesi ayan ve eşrafın devlet ile toplum arasında yer edinmesine yol açmıştır. 1683 Viyana bozgunu ve sonrasında yaşanan askeri başarısızlıklar siyasi ve toplumsal yapıyı zedelemiştir. XVIII. Yüzyıl-da ise özellikle taşra idaresi ağırlıklı olarak mahalli unsurların eline geçmiştir³⁹.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren, Osmanlı sultanları, gerek yerel idareciler gerek dağınık yaşayan topluluklar üzerindeki otoritelerini sağlamak amacıyla merkeze uzak bölgeleri kendilerine daha yakın kişiler eliyle yönetmeye çalışmıştır⁴⁰. Bu bağlamda taşraya askeri sınıftan olan ve sultanın yürütme yetkisini temsil eden bey, beylerbeyi veya sancak beyi ile hukuki yetkiye sahip olan ilmiye sınıfından kadı tayin edilmiştir⁴¹. Devlet, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile diğer yeni fethedilen yerlerde idari taksimatı yaparken bölgenin coğrafi özellikleri ile siyasi ve sosyal yapısını dikkate alarak sancak idaresini getirmiştir. Bu yüzden bölgede imparatorluğun diğer sahalarındaki sancaklara göre farklı bir teşkilatlanma zaruri görülmüştür. Klasik sancakların yanı sıra sosyal yapıdaki değişimlere paralel olarak bölgenin fethi sırasında hizmet ve itaatlerinden dolayı eski sahiplerine tevcih edilen ve sancakbeyliği belli bir ailenin elinde bulunması kaidesiyle yurtluk-ocaklık sancaklar ile malikâneler oluşturulmuştur⁴². Bu doğrultuda 1701-1702 de malikâne olan Batum Sancağı daha sonraki yıllarda⁴³ tekrar klasik sancak, malikâne ve

³⁷ Mücteba İlgürel, “Eşkıya”, *TDVİA*, C:11, 1995, s. 468.

³⁸ *BOA. MŞH. ŞSC. d. 8565.97.*

³⁹ Necmettin Aygün, “XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Üçüncüoğlu Ömer Paşa ve Muhallefatı”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S:7, Trabzon 2009, s. 40.

⁴⁰ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 46-47.

⁴¹ Nejat Göyünç, “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, C: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 77.

⁴² Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, C: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 112-115-117.

⁴³ Hüseyin Hezarfen, *Telhisü'l-Beyan fî Kavânîn-i Al-i Osman*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kütüphanesi, Demirbaş 220, vrk. 65/a-b; Orhan Kılıç, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında

yurtluk-ocaklık haline getirilmiştir⁴⁴. Batum Sancağının statüsündeki bu değişim, Osmanlı idarî sistemindeki sancak, yurtluk-ocaklık ve malikâne gibi idari değişimlere paralellik arz etmiş, ihtiyaca ve bölgedeki gelişmelere endeksli Batum'un idari statüsü değişiklik göstermiştir⁴⁵.

Batum'da gerek önemli vazifedeki idareciler gerekse teba ile yakın olan memurlar tarafından vazife yerine getirilmiyor ve verilen görev istismar ediliyordu. Görevi kötüye kullanma, devletin karşılaştığı önemli meselelerdendi. Devlet, bunun önlemini genellikle yeni tayin ve azillerle almıştır. Batum, Gönve ve Trabzon olmak üzere Karadeniz ve Kafkasya'nın büyük bir bölümünde eşkıyayı teftiş etmek ve şekaveti önlemek için devlet tarafından gönderilen yeniçeri, zuama ve tımar sahipleri sükûneti sağlamakta zorlanmış ve verilen emirleri çoğu kez yerine getirememiştir⁴⁶.

Anakara ve Batum muhafazalarında kapudanların başıbozuk hareketleri Batum ve Batum köylerine büyük zararlar vermiştir. Anakara ve Batum muhafazasına tayin olan Çalık Ahmed, Veysi, Seyid, Mustafa ve Veysi isimli İşkampavye kapudanları Gönve mutasarrıfı ile birleşip görevlerini ihlal etmiş, Batum'un Çako ve Çakosta köylerini basıp erzaklarını yağmalamıştır. Bu yağma ve birleşmenin sebebi yeniçerilik ve devletin başka görevlerinde yer alma emeliydi⁴⁷. 1712'de Anakara ve çevresinin muhafazası için 2'şer yük akçe salıyane ile 4 parça işkampavyeye tayin olunan Seyid Mustafa ve Çalık Ahmed adındaki kapudanlar azledilerek yerlerine 1714'te bir emirle Mehmed, Ahmed ve Hasan adındaki kapudanlar getirilmiştir⁴⁸.

Bir şehir için stratejik önem taşıyan kale görevlileri için de durum farklı değildi. Batum kalesi topçubasisi Ahmed'in 1716'daki arzına göre Gürcistan sınırında Batum kalesinde topçu ocağı kethüdası olan Ömer de görevini yürütecek olgunlukta değildi⁴⁹. Aynı şekilde 1718'de Batum sancağındaki kale muhafızları da görevlerini yerine getirmiyor ve devlete yeterince hizmet etmiyordu. Batum Sancağı'nda yer alan Anakara kalesinde 40 akçe ulufeli kale muhafızı Mehmed bunlardan sadece biridir⁵⁰. 1730 senesinde 12 akçe ulufe ile Batum kalesi cemaati alemdarı olan Mehmed adındaki şahıs yine görevini yerine

Trabzon Eyaleti'nin İdarî Taksimatı ve Tevcihati", *Trabzon Tarihi Sempozyumu (Trabzon 6-8 Kasım 1998)*, *Bildiriler*, Trabzon Belediyesi, Trabzon 1999, s. 181; Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Tasarruf Sisteminin Hukuki ve Mali Müeyyede ve Mükellefleri*, Haz. Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1992, s. 7.

⁴⁴ BOA. C.DH. 239.11935.14.

⁴⁵ Ömer Toraman, "Trabzon Eyaletinde Yurtluk-Ocaklık Suretiyle Arazi Tasarrufuna Son Verilmesi (1847-1864)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 8, 2010, s. 55-66; Kılıç, a.g.m., s. 181-190,191.

⁴⁶ BOA. SSC. d.8565.97.

⁴⁷ BOA. AE. SAMD. III.30. 2828. 1.

⁴⁸ BOA. AE. III. Ahmed. 2828.

⁴⁹ BOA. C.AS.6888).

⁵⁰ BOA. C. AS. 6127.

getirmeyip kaleyi terk etmiştir. Mehmed'in vazifesi boş kalınca yeri Mehmed halife adındaki şahsa bırakılmıştır⁵¹.

XVIII. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile neredeyse kesintisiz yaptığı savaşlar, devletin coğrafyasını tahrip ederken giderek artan askeri harcamaların maliyeti, orduya gereken insan gücü ve malzeme takviyesi gibi problemlerini de ortaya çıkarmıştır. Askeri yenilgilerle birlikte toprak kaybı sınırlarda bir takım değişikliklere de neden olmuştur. Özellikle sınır bölgelerinde yaşayan ahali açısından günlük yaşamın akışını, geçim sağlama yollarını güvenliği ve neticede ne şekilde hayatta kalınacağını belirleyen bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Bununla birlikte taşra idarecileri de Osmanlı diplomatik ilişkilerinde bir şekilde etkin rol almışlardır. Devlet düzeninin taşrada uygulayıcısı durumunda olmaları, uluslararası anlaşma koşullarının da uygulayıcılığına içermekteydi⁵². Batum'a tabi Çürüksu'nun Gürcistan ve Rusya sınırına yakın olması ve buralarda akraba ilişkilerinin olması bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bölgede akrabalık ilişkileri fırsat bilinerek sınır boyları çeşitli şekillerde ihlal edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin sınırdaki Gürcistan tebaasından vergi ve asker talep olunmayıp karşılığında çocukları mektebe alınarak fûnun-ı harbiyeye verildikten sonra askerlik hizmetine alınması istenmiştir. Ancak sınırdaki ahali bunu çoğu kez ihlal etmiştir. Bu ihlal Rusların sınıra yakın Şekvetil Boğazı denilen yanardağa yakın olması bahanesiyle her tarafta karakol bulundurmaları sebebiyle sadece Osmanlı aleyhine bir ihlaldir. Gürcü ahali aleyhte Rus tarafında değil, Osmanlı tarafında daha aktif durumdaydı. Osmanlı tarafından Rus tarafına geçen ahalinin hayvanları kolayca gasp edilebiliyordu. Sınırdaki tebaanın ihlallerine ve görevden kaçmalarına mukabil diğer taraftan Osmanlı Devleti hudutta şehit olanların ailelerine Batum Sancağı'ndan maddi destek sağlamaktaydı⁵³.

Gürcistan sınırını teşkil eden Ahışa, Kutaisi, Gönnye, Bağdatçık Ruh, Anakara ve Batum kaleleri muhafazasında sınıra memur olanlar görevlerini yerine getirmeyip her biri ticaret ve benzeri bahanelerle toplu bir şekilde Trabzon ve civarında bulunuyorlardı. Memur oldukları ve kalmaları gereken kale sınırlarında ise tek bir fert dahi görevini yerine getirmemekteydi. Ticaret bahanesiyle Trabzon ve civarında bulunan yeniçeri taifesi bir hükümle tekrar görev yerlerine çağırılmaktaydı⁵⁴.

Karadeniz'e kıyısı olan Rusya ve Osmanlı Devleti zaman zaman bölgelerindeki teba ile ilgili de problem yaşamaktaydı. Özellikle Karadeniz'in Anadolu sahillerindeki Sohum, Batum, Faş ve Kuban'da yakalanan Rus esirleri taraflar arasında sürtüşmeye sebep olmuştur. Rus maslahatgüzarlığına ve

⁵¹ BOA. İE. TCT.1911.

⁵² Nagehan Üstündağ Özdemir, "Vidin Sicillerine Göre Zıstovi ve Yaş Antlaşmalarının Osmanlı Taşrasında Uygulanışı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 32, S:1, s. 261.

⁵³ BOA. A. AMD. 83.48.1.

⁵⁴ BOA. MŞH. ŞSC. d. 8565. 101.

Devlet-i Âliyye karşılıklı yazılardan Gürcistan ve çevresinde olan bu esirlerin iki devletin de arazilerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunların kimisi Devlet-i Aliye tebaası olup Hristiyanlığa geçenler; kimisi de Rus tebaası olup Müslümanlığı benimseyenlerdi. Hristiyanlar arasında Eflak, Mora, Hersek, Cezayir ve Gürcü asıllılar bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti Yaş Antlaşması gereğince bunların teslim edilmelerini istemiştir⁵⁵. Yaş Antlaşması'ndaki on üç madde içerisinde Dinyester Nehri'nin sınır kabul edilmesinin dışında her iki devletin ellerindeki esirleri serbest bırakması, toprağına geri dönmek isteyenlere izin verilmesi de yer almaktaydı⁵⁶.

1770'in başlangıcında bazı Gürcü grupları Rus grupları ile birlikte Faş ve Batum tarafına saldırmış, devlet önlem olarak Sinop tarafından asker ve harp malzemesinin tertip edilmesini bildirmiştir⁵⁷. 1782'de Rusya ve Osmanlı sınırlarını teşkil eden bölgede Rusya tarafından gönderilen askerlerle ilgili bilgi edinmek ve Müslümanların olduğu sınırda asayiş sağlamaya amacıyla Sohum, Batum, Acara, Faş, Gürcistan, Çerkes ve Abaza taraflarında casus gönderilerek bölgedeki havadisler alınmıştır. Bu havadisler kimi zaman köklerini Acara bölgesine dayandırıp kendisini asıl Acaralı olarak tanımlayan ve Livane Sancağını tasarruf edip İslamiyeti kabul eden sadık kimselerin aracılığıyla sağlanmıştır⁵⁸. Diğer taraftan sınırlarda Acaralılar ile Gürcü taaifesinin farklı boyutlara taşınan husumetleriyle de karşılaşmak mümkündür. Gürcüler üzerine özellikle Çıldır Eyaletinde bulunan Acaralılar saldırı ve yağma girişimleri dikkat çekicidir. Bu durum çoğu kez Acaralıların yaptıklarına karşılık Gürcülerin Müslüman ahaliden intikam almak istemesine sebep olmuştur⁵⁹. Bölgede bu vakaların yanı sıra her geçen gün artan Acaralı ve Batum çekişmesi de göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bulunduğu siyasi ve askeri ortam ise çoğu kez bu ve benzeri hadiselerin önlenmesinde yetersiz kalıyordu⁶⁰.

Sonuç

Osmanlı Devleti sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlere bağlı olarak eşkıyalık faaliyetleri ile daha çok XVII. ve XVIII. yüzyıllarda meşgul olmuştur. Doğu Karadeniz sahili boyunca gerçekleşen eşkıyalığın ana kaynağı ise sosyo-ekonomik şartların yanı sıra bölgenin merkeze olan uzaklığı ve merkezin taşra ile bağlantının zayıflığıydı. XVIII. yüzyılda Karadeniz ve Kafkasya ile olan bağlantısı açısından önemli bir güzergâh olan Batum Sancağı da eşkıya faaliyetlerinin yoğun olduğu bir sahaydı. Batum, Osmanlı'nın ordu iâşe ve ikmalinde bölgeye aktarılan zahire gemilerinin geçiş noktası olması ve transit ticaretinin güzergâhı olması açısından eşkıya gruplarının faaliyetlerine açık bir

⁵⁵ BOA. İE. HR. 1854.1

⁵⁶ Üstündağ Özdemir, *a.g.m.*, s. 264.

⁵⁷ BOA. C. AS. 953. 41388.1.2

⁵⁸ BOA. HAT. 28. 1336. 1.

⁵⁹ Aydın, "Faş Kalesi", s. 110.

⁶⁰ BOA. HAT. 28. 1336. A. 1.

vaziyetteydi. Eşkîya grupları, bölgede özellikle zahire taşıyan kayıkları hedef almaktaydı ve bu yolla ganimet elde etmekteydi. Eşkîya, askeri ve ticari amaçlı zahire kayıklarına zarar vermekle birlikte gasp ve yağma gibi yasadışı yollarla köle kaynağına da ulaşmaktaydı.

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın başında Batum, Anakara ve Gönnye etrafında Çerkes ve Abhazalarla birlikte Gürcü, Megril, Lezgilerin yayılımını önlemek amacıyla bölgede bir takım önlemler almış ve bölge halkından kimilerine çeşitli yetkiler vermiştir. Eşkîyalık hareketlerine katılmayan, devletin yanında yer alan, askerlik görevini yerine getiren kitleler buna dâhildi.

Batum'da devleti uğraştıran ve savaş sürecinde zor durumda bırakan en önemi hususlardan biri de yerel güçlerle idarecilerin görev istismarlarıydı. Bu yüzden devlet sık sık sancakbeyi, kale görevlisi ile gümrük emini tayin ve azillerinde bulunmaktaydı. Ancak Gürcistan sınırını teşkil eden Ahıska, Kutaisi, Gönnye, Bağdatçık, Ruh, Anakara ve Batum kaleleri muhafazasında sınıra memur olanlar da görevlerini ihmal etmekteydi. Bu yüzden devlet, otoriteyi sağlamak amacıyla merkeze uzak bu alanları kendisine daha yakın kişiler vasıtasıyla yönetmeyi denemiştir. Bu doğrultuda Batum'da özellikle XVIII. yüzyılın başından itibaren sancak, yurtluk-ocaklık ve malikâne idaresi uygulanmıştır. Yani Batum'un idaresi ihtiyaca göre asayişin sağlanması ve idare edilmesi şartıyla buradaki beylere, nüfuzlu ailelere verilmiştir. Rusya ve İran ile mücadelenin yoğun olduğu bu yüzyılda Osmanlı Devleti, tımar ve zeamet sahiplerini de reayanın huzuru ve bölge asayışı için görevlendirmiştir.

XVIII. yüzyılda İran ve Rusya ile siyasi ve askeri münasebetler sürerken Osmanlı Devleti ön gördüğü dış tehditlere karşı askeri önlemlerini almakla birlikte içte bir takım çözümler bulmaya çalışmıştır. Çünkü özellikle sınır kentlerde yoğunlaşan eşkıyalığın Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlara engel teşkil etmemesi için farklı stratejik uygulamalar gerekiyordu. Askeri ve siyasi önlemlerle birlikte yerel otoriteye çeşitli yetkiler verme, özellikle sınırdaki faaliyetlerden haberdar olmak amacıyla casus gönderme, eşkıya kitleleriyle uzlaşma yoluna gitme, Osmanlı Devleti'nin asayiş için başvurduğu yöntemlerin başında gelir. Ayrıca Batum'un asayışıyla ilgili olarak bölgedeki eşkıyanın daha baskın olmasından kaynaklı olarak memur tayinlerine dikkat edilmiştir.

Batum'dan Kafkasya'ya taşınacak olan zahire, mühimmat ve istihkâmın sağlanması için gerekli olan her türlü malzeme ya da lojistik materyal için eşkıyaya karşı yolların güvenliğini sağlanmasına da önem verilmiştir. Bölgede asayiş sağlamak ve eşkıyalık faaliyetlerini önlemek amacıyla Osmanlı Devleti'ne tabi Gürcistan sahillerinde her yaz Karadeniz donanmasından bir filo bulundurulmuştur. Ayrıca XVIII. yüzyılın başlangıcından itibaren Gönnye ve Trabzon ile yakın bölgelerde cereyan eden şekavetlere son vermek ve ocak tarafından eşkıyayı kontrol etmek için zeamet, tımar sahipleri ile yeniçeriler görevlendirilmiştir. Şekavetle bilinen eşkıyanın kendi bölgelerinde çıkardıkları huzursuzluklar ve kaza ahailerinin itaatsizlikleri durumunda bunlara cezai işlemler uygulanmış, eşkıya faaliyetlerine göz yuman ve eşkıyaya destek verenlerden para toplanmıştır.

XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Batum, Acara-i Ulya, Acara-i Sufla, Ahıska, Ahılkelek, Macahel ve Faş civarındaki kalelerin topyekün eşkıyadan korunması için Batum civarından asker tertip edilmiştir. Ahıska ve Ahılkelek civarındaki kaleler tamir edilmiş, böylece mevcut eşkıyalık hadiseleri daha az zararlarla atlatılmıştır. Ayrıca söz konusu uygulama ve önlemlerle Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlara engel teşkil edecek büyük çaplı bir isyan ve eşkıyalık hareketinin önüne geçilmiştir.

KAYNAKLAR

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA)

Muallim Cevdet Tasnifi (C)

İbnü'l-Emin Tasnifi (İE)

Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri/Şeriyye Sicilleri (MŞH. ŞSC. d.)

Ali Emiri Tasnifi Belgeleri (AE)

Mühimme Defterleri

Ahkâm Defterleri

Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri (A. MKT.)

Hatt-ı Hümayun Tasnifi Belgeleri (HAT)

Âmedî Kalemi Defterleri (A. AMD. D.)

2.Kitap ve Makaleler

AHMED VÂSİF EFENDİ, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr (1752-1774)*, Haz. Mücteba İlgürel, TTK, Ankara 1994.

AYDIN, Mahir, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986, ss. 67-138.

AYGÜN, Necmettin, "XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Üçüncüoğlu Ömer Paşa ve Muhallefatı", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı:7, Trabzon, 2009. s. 39-77

BARKEY, Karen, *Eşkılar ve Devlet*, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

BİLGE, M. Sadık, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005.

BİLGE, M. Sadık, *Osmanlı Çağında Kafkasya (1454-1829)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.

CHARDİN, Jean, *Chardin Seyehatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Ayşe Meral, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C: 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

ERLER, Mehmet Yavuz, “Trabzon Vilayeti’nde Kanun Kaçakları (1856-1869)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 19, S: 30, 1997, ss. 69-98.

ERTAŞ, M. Yaşar, “Osmanlı Devleti’nde Trabzon-Erzurum Güzergâhına Alternatif Yol Oluşturma Teşebbüsü (1744-1746)”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, 3-5 Mayıs 2001*, Haz. Mithat Kerim Arslan-Hikmet Öksüz, C: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2002, ss.161-172.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C: 6, Ankara 1999, ss.77-88.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme, (Menziller)*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

HEZARFEN, Hüseyin, *Telhisü'l-Beyan fî Kavânîn-i Al-i Osman*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kütüphanesi, Demirbaş 220, varak 65/a-b.

İLGÜREL, Mücteba, “Eşkiya”, *TDVİA*, C: 11, 1995, ss. 466-469.

İNBAŞI, Mehmet, “Trabzon/Batum Eyâleti Valileri (1755-1795)”, *A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 31, Erzurum 2006, ss. 161-191.

KILIÇ, Orhan, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Eyaleti’nin İdarî Taksimatı ve Tevcihati”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (Trabzon 6-8 Kasım 1998)*, *Bildiriler*, Trabzon Belediyesi, Trabzon 1999, ss. 179-192.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, TTK, Ankara 2018.

ÖZ, Mehmet, *Kanun-ı Kadimin Peşinde*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak Tasarruf Sisteminin Hukuki ve Mali Müeyyide ve Mükellefleri*, Haz. Midhat Sertoğlu, İstanbul 1992.

TORAMAN, Ömer, “Trabzon Eyaletinde Yurtluk-Ocaklık Suretiyle Arazi Tasarrufuna Son Verilmesi (1847-1864)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 8, 2010, ss.55-66.

ÜNAL, Mehmet Ali, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, C: 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss.111-122.

ÜSTÜNDAĞ ÖZDEMİR, Nagehan, “Vidin Sicillerine Göre Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarının Osmanlı Taşrasında Uygulanışı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 32, S:1, 2015, ss. 259-273.